

**Klaus Röhrborn, Uigurisches Wörterbuch.
Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte
aus Zentralasien. II: Nomina – Pronomina – Partikeln.
Teil 1: a – asvık. Neubearbeitung. Stuttgart, 2015.
XXVI, 307 S. Kartoniert ISBN 978-3-515-11006-8**

Hüseyin Yıldız*

Klaus Röhrborn'un 1977 yılında başladığı Eski Uygurcanın Sözlüğü projesi 2015 yılı itibariyle bir adım daha ilerletilmiş olmaktadır. 1977-1998 yılları arasında altı fasikül halinde yayımlanan *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien* (UW)'in bu fasikülleri üzerine bugüne kadar A. von Gabain, Peter Zieme, Osman F. Sertkaya, Lars Johanson, Mehmet Ölmez gibi bilim adamlarınca değerlendirme ve tanıtma yazıları yayımlanmıştır.

UW 1	1977 (<i>a – agrıg</i>)	Peter Zieme OLZ 73 (1978): 325-330; Osman F. Sertkaya, TK 187 (1978): 441-444, TDED 23 (1979): 347-352; Lars Johanson AOH 42 (1981): 121-124; A. von Gabain MS 36 (1984-1985): 708-711
UW 2	1979 (<i>agrıglan- – anta</i>)	Lars Johanson AOH 42 (1981): 121-124; Peter Zieme OLZ 77 (1982): 174-177; A. von Gabain MS 36 (1984-1985): 708-711
UW 3	1981 (<i>anta– asanke</i>)	Lars Johanson AOH 45 (1984): 194-195; A. von Gabain MS 36 (1984-1985): 708-711; Peter Zieme OLZ 84 (1989): 59-62
UW 4	1988 (<i>asankelig – ayat-</i>)	Lars Johanson AOH 50 (1989): 179-180; Peter Zieme OLZ 84 (1989): 59-62
UW 5	1994 (<i>ayatul- – ämgäklig</i>)	Mehmet Ölmez TDA 4 (1994): 207-208; Peter Zieme OLZ 90 (1995): 199-201
UW 6	1998 (<i>ämgäksin- – ärqäk</i>)	Peter Zieme OLZ 95 (2000): 72-78

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hyildiz@gazi.edu.tr

2010 yılında yeni bir fasikül yerine yeni bir yöntemde işlenen – *sadece /a/ ve /ä/ sesleriyle başlayan fiilleri ele alarak* – çıkan (*Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien – Neubearbeitung – I. Verben Band 1: ab- – äzüglä-*) cildin tanıtma/değerlendirme yazısını ise P. Zieme kaleme almıştır:

UWN I	2010 (<i>ab- – äzüglä-</i>)	Peter Zieme AOH 64 (2011): 108-111
-------	-------------------------------	------------------------------------

Okumakta olduğunuz bu yazı ise, UWN I’deki yöntemle işlenen, fakat bu sefer fiil dışındaki kelimeleri ele alan *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien – Neubearbeitung – II. Nomina – Pronomina – Partikeln, Band I: a – asvık* (UWN II) cildini tanıtmayı amaçlamaktadır.

93 sayfalık (XI-CIV) bir giriş bölümünün ayrıntılı olarak sunulduğu UWN I’e nazaran, UWN II’de bu bölüm kısa (15 sayfa: XI-XXVI) tutulmuştur. Bunun sebebi UWN I’de yapılan ve UWN II için de geçerli olan açıklamaları tekrarlamamaktır. Sözelimi UWN I’de verilen transkripsiyon (XVIII-XXX) ve transliterasyon (XXXI-XXXIX) bölümleri UWN II’de yer almamıştır. Ayrıca UWN I’de geçen kısaltmalar ile kaynakçada yer alan 570 künye bilgisi yine, buraya alınmamıştır. Giriş bölümü UWN I’de olmayan *yeni kısaltmalar* ve eklenen 107 yeni kaynakla sayısı 678’e çıkarılan ilave *kaynakça* bölümleriyle tamamlanmaktadır.

UWN II’nin sözlük bölümü 306 sayfadan ve yaklaşık 550 maddebaşından oluşmaktadır. Maddeler işlenirken öncelikle kelimenin maddebaşına alınan biçimi, sonra varsa fonetik, morfolojik ya da leksik değişikliğe uğramış diğer biçimleri, transliterasyonlu biçimi, kök biçimi ve anlamı, kök biçimle ilgili atıflar bulunmakta, ardından alt paragrafa geçilerek kelimenin anlamları, örnek ifadelerle ve atıflarla verilmektedir:

[**ana biçim**], [ilgili biçimler] / [transliterasyon] < [(köken)
(kök anlam)] [atıflar]

[**Almanca ve Türkçe anlamlar**] [örnek (örneğin Almanca
ve Türkçe çevirisi), (örneğin kaynağı)]

Bir örnek maddede bu şablonu göstermekte fayda vardır:

ačite, ačiti † / ”čYTY < toch. B *ajite* < skr. *ajita-* „unbesiegt“,
auch Personennamen (vgl. TochSprachB 88 u.). Var.: ”čYT’
(Fehler für ”čYTYT’ ?) Maitr 89 r. 4.

**Männl. Eigenname // erkek adı: a) ein himmlischer
Musikant // tanrısal bir çalgıcı: timbure pañčašike
čitrasene n(a)nta a. ulatı t(ä)ñridäm oynıçılar** „Tumburu,

Pañcaśikha, Citrasena, Nanda, Ajita und die übrigen himmlischen Musikanten“ Maitr 89 r. 4. **b) ein Göttersohn (?), der aus Liebe zum Bodhisattva Maitreya Mönch wird // Bodhisattva Maitreya’yı sevdiği için rahip olan bir tanrı oğlu (?):** *a. +da ulatı tort [t(ä)ŋri] urılar* „Ajita und die übrigen 4 Göttersöhne (?“ Maitr 19 r. 9. **c) ein Mönch zur Zeit des Buddha Śākyamuni / Śākyamuni Buda’nın zamanındaki bir rahibin adı:** *a. atl(i)g toyın* „der Mönch Ajita“ Maitr 45 r. 4; MaitrBeih I 43 m. Unklarer Kont.: Maitr 131 v. 21. Ohne Kont.: Maitr 92 v. 7; MaitrBeih II 47 o. 2.

Eserde madde açıklaması verilmeden doğrudan gönderme yapılan pek çok madde başı da bulunmaktadır:

açug † → *açıg* (II)

ad → *at* (I) und → *at* (II)

ada (I) → *ata*

Bu göndermelerden hareketle, Uigurisches Wörterbuch’un yeniden düzenlenmiş UWN serisiyle ilgili özel bir durumdan da bahsetmek gerekir. Serinin fiiller (*verben*) ve isim türünden kelimeler (*nomina-pronoma-partikeln*) şeklinde iki ayrı ciltte sürdürülmesi sistemi, avantajları kadar dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Bu sistem, sözgelimi sadece fiiller ya da sadece isim türünden kelimeler esaslı yapılacak çalışmalar için bir kolaylık sağlarken, göndermeler bakımından tür ayrımı yapılmayan alfabetik sözlüklere göre ayrıca bir zorluk çıkarmaktadır.

UWN-I ve UWN-II’nin kapsadığı bu madde başlarını hatırlayalım:

UWN-I	<i>ab- – äzüglä-</i>	213 sayfalık veri
UWN-II	<i>a – asvık</i>	307 sayfalık veri

Durumu bir başka şekilde, bu sefer örneklerden hareketle yeniden ifade edelim. UWN-I’de /a/ ve /ä/ sesiyle başlayan tüm fiiller işlenmişken, UWN-II’de /ä/ sesiyle başlayan hiçbir kelime bulunmadığı gibi /a/ sesiyle başlayan kelimeler de *asvık* maddebaşında kalmış olduğundan iki cilt arasında bir maddebaşı denkliğinden söz edilemez. Bu da bazı göndermelerin havada kalmasına sebep olmaktadır.

UWN-I’deki äzüglä- ya da ärmägür- madde başları ele alındığında madde içinde sırasıyla äzüg ve ärmägü kelimelerine gönderme yapıldığı görülecektir. UWN-II, ilk ciltteki gibi /ä/ sesiyle başlayan verileri içermediğinden, UWN-II’de äzüg ve ärmägü madde başları bulunamayacaktır. UWN serisinin eski versiyonu olan ve altı fasikülü bulunan UW serisinin son fasikülünün ämgäksin- – ärnjak maddebaşları arasını içerdiğinden haberdar olan bir okuyucu/araştırmacı, ärmägü

kelimesini bir ihtimal burada bulabilir, ancak äzüg kelimesi için UWN-III'ün ya da UWN-IV'ün yayımlanmasını beklemekten başka çaresi yoktur.

Bu sebeple, yeni seride ya sadece fiiller A'dan Z'ye işlenip, fiil ciltleri çıktıktan sonra diğer isim türünden kelimelerine geçilebilir – ve böylelikle *Eski Uygurcanın Fiil Sözlüğü tamamlanabilir* – ya da kelimeler fiil ya da isim türünden olanlar şeklinde iki grupta incelense bile, aynı ciltte – mesela *A cildinde* – hem /a/ ile başlayan fiiller, hem de /a/ ile başlayan isim türünden kelimeler bir arada bulunabilir ve birbirine göndermelerde olumlu sonuçlar alınabilirdi. Eğer amaç kelimeleri türleri bakımından gruplandırmaksa, bu, önce /a/ ile başlayan fiilleri sonra da /a/ ile başlayan isim türünden kelimeleri verilerek de yapılabilirdi.

Eserin kaynakçası iki bölümden oluşmaktadır: a) Metin çalışmaları (*editionen, reeditionen und handschriften*), b) İkincil kaynaklar (*grammatik, religion, wörterbücher, sammelwerke*). UWN-I'de 318 metin çalışması ve 252 ikincil kaynak olmak üzere toplam 570 künyeye yer verilirken, UWN-II'de yeni 61 metin çalışması ve 47 ikincil kaynak eklenerek toplam künye sayısı 678'e ulaşmaktadır.

Bu uzun listede Türkiye'de yapılan çalışmalar arandığında, Osman Fikri Sertkaya'nın sekiz, Reşit Rahmeti Arat ve Şinasi Tekin'in altışar, Mehmet Ölmez'in beş, Semih Tezcan'ın dört, Zekine Özertural'ın üç, Ahmet Temir, Durdu Fedakar, Ayşe Gül Sertkaya, Ceval Kaya ve Hakan Aydemir'in birer metin çalışmasının kullanıldığı görülür. Bununla beraber, Türkiye'de yapılan diğer çalışmalara rastlanmaz. Mesela Talât Tekin'in *İrk Bitig* neşri ile F. Sema Barutçu Özönder'in Üç İtigsizler çalışmasının olmaması önemli bir eksiklik olarak kabul edilebilir.

Son üç yıl (2013-2015) dikkate alındığında eserde 2013 tarihli Hakan Aydemir, Larry Clark, Klaus Röhrborn, L. Yu. Tuguşeva, Jens Wilkens ve Peter Zieme'nin; 2014 tarihli Zekine Özertural, Michael Peyrot, Georges-Jean Pinault, Klaus Röhrborn, Jens Wilkens ve Peter Zieme'nin; 2015 tarihli ise Dai Matsui'nin çalışmalarına atıflar bulunmaktadır. Eserde, henüz baskı (*im druck*) aşamasında olan biri Mehmet Ölmez'e, diğeri ise Zekine Özertural'a ait olan iki çalışmaya da yer verilmiştir. Oldukça titiz hazırlandığı düşünülen bir kaynakçaya sahip olan eserde, Türkiye'de son üç yılda Eski Uygurcayla ilgili olarak yayımlanan Ferruh Ağca, Özlem Ayazlı, Engin Çetin, Murat Elmalı, Zemire Gulcalı, Akartürk Karahan, Mağfîret Kemal, Betül Özbay, Melek Özyetgin, Serkan Şen, Hacer Tokyürek ve Erdem Uçar imzalı çoğu metin neşri içeren çalışmalar da yer alabilirdi.

Eserin gerek genel olarak Türkoloji, gerekse özelde Uyguristik çalışmalarına katkı yapacağı muhakkaktır. Bazıları bir sayfadan fazla yer tutan; birden çok anlamı, örnek kullanımlarla desteklenmiş ve titizlikle işlenmiş madde başlarının olduğu dikkate alındığında eserin önemi ve etki derecesi tahmin edilebilir. Röhrborn'dan beklentimiz, *UWN-I ile UWN-II arasında beş yıl gibi bir süre olduğu düşünülürse*, diğer ciltleri de kısa sürede yayıma hazırlaması ve aynı titizlikle ele alınmış yeni maddelere bizi kavuşturmasıdır.